

Dagna Dejna

Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

ORCID 0000-0003-0722-1992

Katarzyna Wasilewska-Ostrowska

Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

ORCID 0000-0001-5308-7718

Teoretyczne podstawy badań nad popularną kulturą prawną studentek i studentów kierunków pedagogicznych, pracy socjalnej oraz nauczycieli – perspektywa badawcza i aplikacyjna

**Theoretical foundations of research on popular legal culture among
students of pedagogy, social work and teachers
- research and application perspective**

Abstract: The text is the first in a series of studies on popular legal culture. The research is carried out as part of a grant from the Innovation Leaders Academy pilot program. Organizer: Center for Academic Entrepreneurship and Technology Transfer of the Nicolaus Copernicus University in Toruń. The aim of the research, in the theoretical, research and practical spheres, is to develop social implementation. The implementation will include modern tools for legal education for selected target groups (e-book, internet applications).

The research is carried out for the purposes of description under the third evaluation criterion: the impact of scientific activity on the functioning of society and the economy.

The research is interdisciplinary; it is on the border of several pedagogical subdisciplines: general pedagogy, andragogy and pedeutology. This research

is in the mainstream of legal pedagogy, which takes place in the structure of legal sciences.

Keywords: popular legal culture, social innovations, legal awareness, legal pedagogy, labor law, intellectual property protection, third evaluation criterion - social impact.

Wprowadzenie

W tekście w sposób syntetyczny prezentowana jest perspektywa teoretyczna nowego projektu badawczego, który Autorki realizują w ramach grantu z pilotażowego programu Uniwersytetu Mikołaja Kopernika - Akademii Liderów Innowacji. Celem badań, zarówno w sferze teoretyczno-badawczej, jak i praktycznej, jest opracowanie wdrożenia w postaci nowoczesnych narzędzi do edukacji prawnej dla wybranych grup beneficjentów (e-book, aplikacje internetowe). Badania realizowane są na potrzeby opisu w ramach III kryterium ewaluacyjnego, które w oficjalnych dokumentach nazwane zostało: *wpływ działalności naukowej na funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki*. Wprowadzenie kryterium wpływu społecznego jest jedną z największych zmian w dotychczasowej historii systemów ewaluacji jednostek naukowych w Polsce. Zbliżająca się ocena (2025 r.) będzie właściwie pierwszą rundą o charakterze oceny właściwej, nie jak wcześniejsza (2021), która miała charakter eksperymentalny i pilotażowy.

Myśląc o III kryterium ewaluacyjnym, zarówno instytucje badawcze, jak i poszczególni pracownicy, koncentrują się na szukaniu dowodów na to, że działalność naukowa przyniosła na tyle pozytywny skutek społeczny, że możemy powiedzieć, iż została wykorzystana „w celu ulepszenia otaczającego świata oraz rozumienia rzeczywistości”. Jak należy rozumieć skutek społeczny? Nie wynika to jednoznacznie z oficjalnych dokumentów, które ministerstwo udostępniło do tej pory podmiotom. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń, budowanych wyłącznie w oparciu o poprzednią, eksperymentalną ewaluację, wiemy, że skutek społeczny to pozytywny wpływ działalności naukowej na funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki. Jako podstawę określenia (jakości i ilości) tego wpływu stosuje się skrupulatnie udokumentowane opisy związku między wynikami badań naukowych a: gospodarką, funkcjonowaniem administracji publicznej, ochroną zdrowia, kulturą i sztuką, ochroną środowiska naturalnego, bezpieczeństwem i obronnością państwa oraz innymi czynnikami wpływającymi na rozwój cywilizacyjny społeczeństwa.

Niniejszy tekst jest pierwszym z cyklu, który Autorki zamierzają wydać w związku z badaniami nad popularną kulturą prawną. Publikacje towarzyszyć będą nie tylko wszystkim etapom postępowania empirycznego, ale również etapom implementowania wyników i rezultatów prac (w postaci narzędzi do edukacji prawnej) do rzeczywistości społecznej. Autorki zdają sobie sprawę z tego, że, z punktu widzenia redakcji czasopism naukowych oraz recenzentów, najbardziej atrakcyjne teksty, to te, w których prezentowane są wyniki badań naukowych, wnioski oraz rekomendacje dla praktyki. Niemniej, przyjmując punkt widzenia zarówno doświadczonych badaczek i badaczy rzeczywistości społecznej pracujących w odcinkach kilkuletnich nad jednym tematem badawczym, jak również osób dopiero zaczynających podejmowanie wyzwań empirycznych, prezentowanie w artykułach naukowych zaplecza procesu badawczego wydaje się być równie wartościowe. To właśnie owe zaplecze, kulisy poszczególnych decyzji metodologicznych, proces operacjonalizacji zmiennych i definiowania kluczowych pojęć, budowanie krok po kroku spójnego projektu badawczego, pierwsze rozstrzygnięcia terminologiczne - to kwestie podstawowe dla badaczy i jednocześnie takie, które rzadko opisuje się na łamach czasopism naukowych. Dokumentowanie tych pierwszych etapów pracy badawczej, co ma miejsce w niniejszym opracowaniu, ma charakter dydaktyczny i edukacyjny dla młodszych pracowników nauki. Ponadto, pracując nad danym przedsięwzięciem badawczym, zawsze warto zadbać o możliwie wyczerpujące opisy nie tylko wyników badań, ale również o udokumentowanie całego procesu dochodzenia do nich. To praktyczne działanie uzasadnione jest również szczegółowymi wymogami stawianymi przez Ministerstwo w kontekście realizacji przez jednostki naukowe III kryterium ewaluacyjnego, gdzie każdy projekt winien być szczegółowo udokumentowany na każdym etapie jego realizacji.

Motyw

Bezpośrednią inspiracją i motywacją do powstania tego tekstu jest udział w programie pilotażowym Akademia Liderów Innowacji, organizowanym przez Centrum Przedsiębiorczości Akademickiej i Transferu Technologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Autorki tekstu są laureatkami konkursu grantowego i wspólnie realizują projekt badawczy zatytułowany Popularna Kultura Prawna.

Projekt, zarówno w perspektywie badawczej, jak i aplikacyjnej, dotyczy popularnej kultury prawnej nauczycieli oraz studentek i studentów kierunków pedagogicznych, pracy socjalnej i specjalności nauczycielskich prowadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w zakresie:

1. Prawa pracy dla zatrudnionych w placówkach oświatowych;
2. Współpracy z instytucjami prawnymi - rozumianymi jako narzędzie - w codziennej pracy nauczycieli i pedagogów (kuratorami, policją, sądami, strażą miejską, mops-em i gops-em i poradniami specjalistycznym
3. Prawa autorskiego i ochrony wizerunku w codzienności nauczycielskiej.

Projekt wpisuje się w trend nowoczesnej edukacji akademickiej, rozumianej nie jako e-learning i wysokie technologie, ale jako tworzenie interdyscyplinarnej oferty edukacyjnej uwzględniającej potrzeby przyszłych i obecnych pracowników sektora edukacyjnego

Jest on spójny z obszarem „Doskonałość naukowa” rządowego programu „Nauka dla społeczeństwa”. „Doskonałość naukowa” to obszar, służący wspieraniu projektów, których celem jest, m.in.: podnoszenie jakości dydaktyki akademickiej i kształtowanie odbioru społecznego polskiej nauki (<https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/nauka-dla-spoleczenstwa>). Celem naszego przedsięwzięcia naukowego jest podniesienie jakości dydaktyki akademickiej przez włączenie treści z zakresu bardzo interesującego dla przyszłych pracowników sektora edukacyjnego (i pomijanych w trybie standardowego kształcenia) z wykorzystaniem nowoczesnej, taniej, łatwej do modyfikowania/aktualizowania, demokratycznej i dostępnej formy e-booka.

Istotnym komponentem prowadzonych działań jest dostosowanie oferty do aktualnych i realnych społecznych oczekiwań nauczycieli, pedagogów i pracowników socjalnych. Ma to niebagatelne znaczenie dla niwelowania nierówności społecznych i problemów z przystosowaniem się do życia społecznego i zawodowego zarówno grupy beneficjentów projektu, jak i ich przyszłych uczniów i współpracowników.

Pomysł na badania jest również odpowiedzią na zmiany w systemie ewaluowania jednostek naukowych. Bowiem w ostatniej ewaluacji (2017-2021) do dwóch znanych kryteriów (poziom naukowy badań i wyniki finansowe), dołączyło III kryterium ewaluacyjne, określane jako wpływ działalności naukowej na funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki. Realizacja projektu jest szansą na włączenie reprezentantów środowiska akademickiego (reprezentowanego przez zespół naukowy) w działania związane z rozwiązywaniem realnych problemów beneficjentów i ich środowiska zawodowego. Jest on odpowiedzią na dotychczas niezrealizowane potrzeby edukacyjne grupy ludzi, którzy mają wpływ na gigantyczne audytoryum skupione wokół placówek edukacyjnych (wg danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2021 roku

odsetek dzieci i młodzieży do 18 r.ż. w Polsce stanowił 18,4% całej populacji - serwis Głównego Urzędu Statystycznego, <https://stat.gov.pl>).

Rozstrzygnięcia terminologiczne

Niniejszy tekst stanowi wprowadzenie do systematycznego opisu zarówno postępowania badawczego w zakresie świadomości prawnej wybranej populacji (beneficjentów działań projektowych), jak również do prezentacji zebranych wyników badań. Aby jednak zachować konwencjonalny i sprawdzony tok postępowania badawczego, należy najpierw dokonać niezbędnych rozstrzygnięć terminologicznych i ułokować badania w określonej i szerszej przestrzeni teoretycznej. Nie jest możliwe bowiem prowadzenie jakichkolwiek badań bez uprzedniej refleksji teoretycznej i metodologicznej.

Przed wszystkim tytułowej popularnej kultury prawnej nie należy mylić ze społeczną świadomością prawną, która odnosi się głównie do norm prawnych. W literaturze przedmiotu można znaleźć również wątki badawcze dotyczące społecznej świadomości normatywnej, która to z kolei dotyczy wszelkich norm występujących w społeczeństwie.

Popularna kultura prawna lokowana jest w obszarze socjologii prawa. W socjologii prawa definiuje się ją na wiele sposobów. Na potrzeby naszych badań i na potrzeby tego artykułu przyjmujemy, że to: „całokształt wiedzy o prawie, obeznania praktycznego z instytucjami prawnymi, ideologii prawnych i zinternalizowanych (przyswojonych oraz zaakceptowanych) wzorów postępowania w dziedzinach unormowanych przez prawo, a ewentualnie także postulatów prawnych dostatecznie powszechnie wysuwanych w danym środowisku społecznym” (Ziemiński, 1975, s. 124). Generalnie, niezależnie od przyjętych definicji samego pojęcia, „badania kultury prawnej prowadzone mogą być z dwóch perspektyw: komparatystycznej oraz „socjologicznej”, przy czym ta ostatnia skoncentrowana jest na diagnozowaniu determinowanych czynnikami prawnymi specyficznych cech ogólnej kultury danej zbiorowości (wraz z ich wzajemnymi powiązaniami), obok elementów kultury politycznej, gospodarczej, artystycznej” (Pękała i Zyzik, 2018, s. 37-38). Właśnie tę socjologiczną perspektywę przyjmujemy na potrzeby prowadzonych badań oraz na potrzeby tego opracowania.

Tradycyjnie, na gruncie „prawniczej” socjologii prawa analizowane są następujące zagadnienia: „świadomość prawna, postawy wobec prawa, stosunek jednostek (oraz zbiorowych adresatów prawa) do systemu prawnego danego społeczeństwa, obecność prawa w codziennym życiu małych zbiorowości, interakcje obywateli z instytucjami prawnymi, konkurencja i współdziałanie prawa oficjalnego z nieoficjalnymi porządkami prawnymi

i innymi porządkami normatywnymi oraz manifestowanie się zjawisk prawnych w kulturze masowej” (Cywiński, 2014). Należy podkreślić, że wymienione wyżej obszary mogą odnosić się do dwóch obszarów badawczych: zawodowej kultury prawnej prawników (co nie jest przedmiotem naszych badań) i popularnej kultury prawnej osób z pozaprawniczych branż i środowisk, tzw. przeciętnych adresatów przepisów prawnych.

Tytułowa popularna kultura prawna to więc ogólnie przyjęty stosunek do prawa wybranej grupy badawczej, uzupełniony o komponent świadomości prawnej, a więc znajomości prawa i gotowości do jego przestrzegania.

Świadomość prawna stanowi jeden z najważniejszych obszarów badań empirycznych prowadzonych przez przedstawicieli współczesnej socjologii prawa, a polscy badacze mogą w tym zakresie pochwalić się imponującym dorobkiem, który dość szczegółowo i przekrojowo został opisany w cytowanym już wcześniej tekście Mateusza Pękali i Radosława Zyzika. Arcyciekawe są postulaty kreślone przez owych autorów dotyczące nieeksplorowanych dotychczas empirycznie obszarów wokół problematyki świadomości prawnej. Wymieniają, m. in.: rozpoznanie aksjologii społecznych wymagań wobec instytucji prawnych, behawioralny komponent postaw wobec prawa, współzależności występujące pomiędzy kulturą prawą a kulturą polityczną, kulturą gospodarczą oraz nowymi formami obyczajowości, eksploracja relacji e-obywateli z e-ustawodawcą. To znakomite inspiracje na badawczą przyszłość.

Nasze jednak dociekania dotyczyć będą nie tylko wybranego obszaru świadomości prawnej ograniczonego głównie do znajomości prawa, ale również do określonej i tymczasowo zamkniętej grupy badawczej: studentów kierunków pedagogicznych (pedagogika, pedagogika wczesnoszkolna i przedszkolna, pedagogika specjalna, wychowanie fizyczne i sport), studentów pracy socjalnej (a więc kierunku przygotowującego do niesienia profesjonalnej pomocy osobom i rodzinom we wzmacnianiu i odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie) oraz nauczycieli. To w odniesieniu do tych zmiennych formułowany jest przedmiot badań i przedmiot tego opracowania.

Podsumowując: opisując i realizując, w ramach Akademii Liderów Innowacji, projekt badawczy dotyczący świadomości prawnej, ową centralną kategorię operacjonalizujemy według schematu przedmiot - podmiot - elementy składowe. Gdzie przedmiotem są normy prawne, podmiotem - ludzie (studenci kierunków nauczycielskich, pedagogicznych i pracy socjalnej oraz nauczyciele), a elementami składowymi wiedza o prawie oraz ocena prawna (beneficjentów).

Pedagogika prawa

Opisywane badania lokujemy na styku kilku subdyscyplin pedagogicznych, tj. pedagogiki ogólnej, andragogiki, pedeutologii. Wpisują się one również w nurt pedagogiki prawa, którą umiejscowić należy w strukturze nauk prawnych. Dzięki takiej interdyscyplinarnej perspektywie projekt, zarówno w sferze teoretyczno-badawczej, jak i praktycznej, daje szansę prowadzenia szerokich analiz.

Pojęcie „pedagogika prawa” po raz pierwszy użyte zostało przez Leona Petrażyckiego, teoretyka i filozofa prawa¹. Termin ten rozumiał jako pewien typ „oddziaływań na psychikę i zachowanie ludzkie, które wiążą się z wychowawczymi funkcjami prawa” (za: Stadniczeńko, 1995, s. 15). Akcentował jednocześnie, że „dla polityki prawa bardzo doniosłe jest gromadzenie przez pedagogikę wiedzy na temat wychowawczej roli rozmaitych środków stosowanych w szeroko pojętym systemie socjalizacji, który jest w znacznym stopniu zinstytucjonalizowany przez prawo stanowione (akty normatywne)” (tamże, s. 15-16.). Za twórcę tej subdyscypliny uznawany jest natomiast Stanisław Leszek Stadniczeńko, który traktuje ją jako dyscyplinę filozofii i teorii prawa, a której przedmiotem badań jest wychowawczy wpływ prawa w społecznym życiu (Stadniczeńko i Zamelski, 2016)². Według koncepcji tego autora „Pedagogika prawa dostrzega w prawie pozytywnym *mutatis mutandis* proces wychowawczy. Zakłada odniesienie do osoby ludzkiej wyłącznie jako do podmiotu, pamiętając, że nie traktuje się podmiotowo tego, komu odmawia się prawa do poznania prawdy i ułożenia według niej swoich spraw. Identyfikuje się wychowujący do wychowywanego, gdy odpowiada na jego pytania i umożliwia mu dochodzenie do wiedzy” (Stadniczeńko i Zamelski 2020, s. 32). Profesor tworząc ramy nowej subdyscypliny wyszedł z założenia, że jest ona potrzebna wielu specjalistom, którzy w swojej pracy zajmują się kwestiami prawnymi, ale jednocześnie mają kontakt z wychowankami, podopiecznymi, klientami, czyli dla kuratorów i biegłych sądowych, pedagogów

¹ Leon Petrażycki żył w latach 1867-1931. Urodził się w Kołtatajewie. Gimnazjum ukończył w 1885 r. w Witebsku, zaś studia prawnicze na Uniwersytecie w Kijowie w 1890 r. Dzięki stypendium, jakie otrzymał po studiach przeniósł się do Niemiec, gdzie kontynuował naukę. W 1896 r. obronił tytuł magistra z prawa rzymskiego, zaś w 1898 zdobył stopień naukowy doktora, a później został profesorem. W 1927 roku Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie przyznał mu doktorat honoris causa. Był jednym z najwybitniejszych teoretyków i filozofów prawa ubiegłego stulecia (Woleński, 2017).

² Stanisław Leszek Stadniczeńko, ur. 1947, jest profesorem nauk prawnych. Pracuje w Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie na Wydziale Prawa i Administracji. W 2022 roku został oznaczony Kawalerem Orderu Uśmiechu.

szkolnych, pracowników socjalnych, wychowawców placówek opiekuńczych czy resocjalizacyjnych oraz policjantów (Stadniczeńko, 1995). Dostrzegając jednocześnie, że profesjonalistom tym brakuje wiedzy i kompetencji prawnej, a jest ona potrzebna (wręcz konieczna) przy realizacji codziennych zadań (m. in. przy pisaniu opinii, przygotowywaniu diagnoz). Wśród tych zawodów szczególną uwagę skoncentrował na pedagogach, którzy są powołani do tego, by strzec prawo i szanować godność szczególnie dzieci. Dlatego wymagać od nich należy wysokiej kultury i świadomości prawnej (tamże). Ponadto autor ten podkreślał, że pedagog prawa to przede wszystkim musi być empiryk, który „zajmuje się problematyką wartości, wkracza w analizę aksjologiczno-normatywnych aspektów procesu socjalizacji i przybliża przedmiot rozważań do zagadnień leżących w kręgu pedagogiki ogólnej, społecznej, porównawczej i innych” (tamże, s. 41).

Subdyscyplina ta korzysta z teorii i praktyki nie tylko pedagogiki i prawa, ale też psychologii, socjologii, prakseologii (tamże). Można więc o niej powiedzieć, że ma charakter interdyscyplinarny, a zarazem transdyscyplinarny. Jej głównym celem jest wychowywanie całego społeczeństwa do właściwych postaw za pomocą ustanowionego prawa (Zamelski, 2019). Pedagogika prawa została powołana, by pełnić też określone zadania, w tym:

- uczyć rozwiązywania konfliktów (np. poprzez negocjację i mediację),
- wychowywać do praw,
- kształcić profesjonalistów pracujących z rodzicami i dziećmi w zakresie ochrony ich praw,
- budować kulturę prawną,
- podnosić świadomość prawną,
- przygotowywać diagnozy pedagogiczne dla organów wymiaru sprawiedliwości,
- promować działania readaptacyjne,
- wychowywać do odpowiedzialności, dialogu i pokoju,
- konstruować metodykę potrzebną do uczenia prawa,
- rozwijać umiejętności komunikacyjne wśród społeczeństwa,
- ukazywać prawo jako element wychowawczy wpływający na ludzi, w tym na ich postawy,
- wyzwać ideę wolności człowieka i ochrony jego praw (Stadniczeńko, 1995; Stadniczeńko i Zamelski, 2016).

Obecnie mówi się, że pedagogika prawa to dziedzina, która z jednej strony jest „pedagogiką przez prawo”, a z drugiej „prawem przez pedagogikę” (Stadniczeńko i Zamelski 2016). By mogła funkcjonować potrzeba jest

współpracy pedagogów z prawnikami, co nie zawsze jest łatwe, o czym pisze Marek Andrzejewski w swoim artykule pt. „Jakie prawo jest potrzebne pedagogom?” (2017). Taką relację należy jednak budować dla dobra obywateli. Co więcej, założeniem tej subdyscypliny (warunkiem koniecznym dla jej istnienia) jest właśnie dialog, rozumiany jako forma wychowania realizowana w praktyce dotycząca stosowania i przestrzegania prawa oraz pomoc, czyli relacja której celem jest praca z wychowankiem, której efektem ma być odnalezienie przez niego sensu i miejsca w jego życiu, opierając się na jego wartościach (Stadniczeńko, 1995). Stąd przydatne okazują się szkolenia zarówno dla prawników, jak i pedagogów i innych specjalistów na temat wspólnego działania, pomagania i dobrej komunikacji. Ponadto pedagodzy powinni aktywnie uczestniczyć w pracach nad tworzeniem prawa wraz z politykami, jak i prawnikami (Andrzejewski, 2017). Warto też w tym miejscu przywołać słowa Katarzyny Jadach, która zaleca obalenie mitu związanego z przywłaszczaniem kompetencji różnym profesjom, co może uniemożliwiać (a na pewno utrudniać) edukację prawną: „W proponowanej formule nie ma miejsca na taki oto stan rzeczy, gdzie „prawo jest dla prawnika, a edukacja dla pedagoga”. Prawo może i powinno uczyć, jak postępować w relacjach międzyludzkich; edukacja może i powinna wychowywać praworządnego obywatela. Wiara w to, iż dziedziny nauki zupełnie od siebie niezależne, posiadające piękny dorobek, własną terminologię i zasłużonych przedstawicieli, podejmą wspólny trud kształtowania świadomego, a co za tym idzie – odpowiedzialnego człowieka, ma swoje aksjologiczne uzasadnienie i zaangażowanych wyznawców” (2015, s. 24).

W naszym kraju osoby zainteresowane mają możliwość podnoszenia swoich kompetencji w zakresie pedagogiki prawa. Już kilka lat temu były prowadzone studia podyplomowe na Uniwersytecie Opolskim (Stadniczeńko, 1995), a obecnie możemy ją wybrać, np. jako specjalność na studiach pedagogicznych licencjackich w Europejskiej Uczelni w Warszawie (Serwis internetowy Europejskiej Uczelni w Warszawie). Na stronie tej szkoły zaprezentowane są przedmioty oferowane w ramach tych studiów, głównie związane z prawem (m.in. prawa człowieka, prawa dziecka, prawo rodzinne i opiekuńcze, edukacja prawna w szkole), a także z wczesną interwencją, formami wsparcia rodziny i dziecka oraz komunikacją interpersonalną. Absolwenci tego kierunku mogą pracować w instytucjach zajmujących się ochroną praw rodziny i dziecka, mogą być prawnymi edukatorami, doradcami czy rzecznikami społecznymi (tamże).

Podstawa programowa dla grup badawczych - beneficjentów projektu badawczego: lokalizacja luki

Podstawy programowe kształcenia na uczelniach wyższych powstają ściśle w oparciu o tzw. standardy kształcenia nauczycieli. Są one ujednoliconą i spójną gwarancją wysokiej jakości kształcenia uniwersyteckiego i w konsekwencji jakości absolwentów szkół wyższych i później pracowników. Przystępując do pracy koncepcyjnej nad projektem badawczym dotyczącym kultury prawnej studentów kierunków nauczycielsko-pedagogicznych oraz pomocowych, dokonałyśmy analizy obowiązujących standardów kształcenia, z których wynika, że mamy do czynienia z istotną luką. Luka ta dotyczy istotnych dla codziennego funkcjonowania w roli zawodowej kwestii związanych z zagadnieniami prawa autorskiego oraz prawa pracy.

Pracując codziennie dydaktycznie i naukowo ze studentami, luka ta jest wyraźnie widoczna, a studenci licznie deklarują deficyt wiedzy, kompetencji i umiejętności w wyżej wskazanych obszarach. Zanim jednak przystąpimy do empirycznej, jakościowej weryfikacji obserwacji, mających dotychczas charakter etnograficzny i niezorganizowany, warto prześledzić dokumenty. Ważne, aby w tym miejscu wybrzmiały ogólne efekty uczenia, obecne w standardzie kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela przedszkola i edukacji wczesnoszkolnej oraz nauczyciela dla pozostałych etapów edukacyjnych. Standard kształcenia określony w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 roku określa szczegółowe efekty kształcenia, plan praktyk zawodowych i pedagogicznych, wymagania dotyczące infrastruktury uczelni, osób prowadzących kształcenie, minimalnej liczby godzin i punktów ECTS.

Zasadna wydaje się być w tym miejscu analiza wymagań ogólnych i szczegółowych dotyczących kształcenia nauczycieli na różnych kierunkach i etapach drogi akademickiej. Ograniczenia redakcyjne na to jednak nie pozwalają, więc należy sformułować jedynie konkluzję, że w zakresie podstawowych kompetencji prawnych w obszarze prawa pracy (w szczególności obowiązującej pragmatyki zawodowej jaką jest Karta Nauczyciela) oraz prawa autorskiego, nie przewidziano w cyklu kształcenia profesjonalnego ani jednej godziny wykładowej czy ćwiczeniowej. Tymczasem, jeśli chodzi o prawo autorskie i szeroko rozumianą ochronę własności intelektualnej, to obecnie jedno z najpilniejszych wyzwań edukacyjnych związanych z dynamiczną ekspansją narzędzi sztucznej inteligencji, kwestii związanych z wizerunkiem w Internecie oraz wykorzystaniem treści internetowych i innych (utrwalonych w jakiegokolwiek postaci) w procesie dydaktycznym.

Osoby przygotowujące się do zawodu nauczyciela w programie studiów mają tzw. standardy kształcenia. Z kolei w przypadku pedagogów czy pracowników socjalnych, programy studiów są tworzone przez Uczelnie i przez nie akceptowane. Dla przykładu, na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu na kierunku pedagogika specjalna, realizowane są następujące przedmioty z zakresu prawa: prawo oświatowe (30 h), podstawy prawa antydyskryminacyjnego (15 h), prawne podstawy resocjalizacji (specjalność 1-30 h), podstawy penologii i prawa karnego (specjalność 1 - 15 h), prawne aspekty wykonywania zawodu pedagoga specjalnego (specjalność 2-30 h), prawne aspekty zabezpieczenia społecznego osób z niepełnosprawnością i ich rodzin (specjalność 2-30 h). Na pedagogice I stopnia, gdzie są trzy specjalności prowadzone są: podstawy prawa dla pedagogów (30 h), ochrona własności intelektualnej (15 h), podstawy prawno-organizacyjne pracy w szkole (specjalność 1-15 h), prawne podstawy resocjalizacji (specjalność 2-45 h), prawo rodzinne i opiekuńcze (specjalność 3 - 15 h), zaś na pedagogice II stopnia: podstawy penologii i prawa karnego (specjalność 1-45 h), podstawy prawa rodzinnego i opiekuńczego (specjalność 1 - 30 h), dewiacje i przestępstwa seksualne – aspekty prawne i terapeutyczne (specjalność 1-30 h). Natomiast na pracy socjalnej – studiach licencjackich proponuje się: prawo rodzinne i opiekuńcze (30 h), prawne podstawy pracy socjalnej dla obywateli polskich i cudzoziemców (15 h), procedury prawne wobec sprawców i ofiar przemocy w rodzinie (specjalność 1-15 h) (<https://www.pedagogika.umk.pl/student/plany-studiow/>). Może się wydawać, że tych godzin jest dużo, jednak biorąc pod uwagę potrzeby w obszarze edukacji prawnej, zawsze mogłoby być ich więcej. Tym bardziej, że często absolwenci tych kierunków pracują z osobami wykluczonymi lub zagrożonymi wykluczeniem prawnym, a zatem sami nie mogą doświadczać tego problemu.

Pedagodzy różnych specjalności, nauczyciele czy pracownicy socjalni powinni posiadać wiedzę prawną i przede wszystkim ważne jest, aby rozumieli te specyficzne zapisy. To oni są przecież grupami zawodowymi, które na co dzień pracują z rodziną i dzieckiem, chronią ich prawa, czasem też kontrolują ich przestrzeganie. Dlatego tym profesjonalistom potrzebna jest znajomość wielu aktów prawnych, w tym ustawy o systemie oświaty, ustawy – Karty Nauczyciela, ustawy Prawo oświatowe, ustawy o opiece zdrowotnej nad uczniami, ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, z kolei pracownikom socjalnych przede wszystkim przydaje się ustawa o pomocy społecznej, ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, ustawa o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem” i wiele innych. Praktycy dodają jeszcze, że absolwenci kierunków pomocowych już

podczas studiów powinni poza wiedzą teoretyczną z zakresu prawa nabywać kompetencje praktyczne, w tym: uczyć się pisania pism procesowych, stosowania procedur prawnych (cywilnych, administracyjnych), pracować nad konkretnymi przykładami (kazusami), poznawać zadania (uprawnienia) instytucji, wykorzystywać programy internetowe umożliwiające zapoznanie się z przepisami prawa (np. Lex Polonica) (Rajewska de Mezer, 2018).

Podsumowanie

Niniejszy tekst, jako pierwszy z cyklu prezentującego badania nad popularną kulturą prawną, stanowi swego rodzaju otwarcie. Zaprezentowano rozstrzygnięcia definicyjne, wskazano istotną lukę w akademickim kształceniu nauczycieli, pedagogów i pracowników socjalnych oraz zaprezentowano syntetycznie perspektywę teoretyczną. W kolejnych opracowaniach opisane zostaną m. in. dziejące się już zmiany w myśleniu o społecznej roli i odpowiedzialności nauki, związane z III kryterium ewaluacyjnym, założenia metodologiczne i procedury badawcze związane z systematyczną diagnozą potrzeb edukacyjnych beneficjentów w zakresie prawa, strategie konstruowania narzędzia badawczego, metody analiz danych, wnioski z badań empirycznych, rekomendacje i wreszcie, niełatwa na gruncie nauk społecznych, procedura konstruowania wdrożenia. Cykl publikacyjny będzie też zapisem modelowego, zgodnego z ministerialnymi wytycznymi, postępowania badawczo-wdrożeniowego, który w kolejnej ewaluacji jednostek naukowych ma stać się podstawą do realizacji przez jednostkę, którą autorki reprezentują III kryterium. Samo w sobie przedsięwzięcie jest więc też niejako eksperymentem naukowym. Eksperymentem o charakterze wyzwania, które Autorki tekstu sobie stawiają, jest również próba przełamania monopolu prawników i badaczy prawa w zakresie badań i prowadzenia edukacji prawnej. Mamy obecnie do czynienia z monopolizowaniem tej dziedziny przez środowisko prawnicze, a pojęcie pedagogiki prawa na gruncie nauk społecznych niemal nie istnieje. Intencją Auterek jest zmiana tego stanu rzeczy.

O znaczeniu opisywanego przedsięwzięcia można mówić zarówno na poziomie jednostki, a więc pojedynczego odbiorcy i jego korzyści osobistych i zawodowych, jak i w kontekście rozwoju społecznego.

Świadomość swoich praw w relacji z pracodawcą, w relacjach zawodowych z innymi instytucjami prawnymi w celu zabezpieczenia interesów uczniów i wychowanków, ale też w relacji z samym sobą (jeśli chodzi o prawo autorskie i kwestie ochrony wizerunku) jest kluczowa dla:

- Zachowania społecznej równości i sprawiedliwości
- Zapobiegania konfliktom i sporom

- Zabezpieczania kwestii ekonomicznych (znajomość prawa to realne oszczędności)
- Wzmacnia kompetencje obywatelskie
- Chroni prawa mniejszości i prawa grup marginalizowanych (nieletni)
- Wspiera rozwój społeczny - zapobiega nadużyciom
- Zwiększa zaufanie do instytucji publicznych (osoby o wysokiej świadomości prawnej są bardziej skłonne do respektowania zasad demokratycznych i respektowania obowiązujących zasad)
- Poprawa jakości życia.

Ponadto stworzenie interdyscyplinarnej i innowacyjnej oferty edukacyjnej, która ma szansę rozwiązać realne problemy społeczne dużej grupy osób będących na progu wejścia w rolę zawodową nauczyciela/pedagoga/wychowawcy, przyczyni się do umocnienia roli i wizerunku Uczelni, jako instytucji odpowiadającej na potrzeby społeczne, nadążającej za trendami dydaktycznymi i metodycznymi oraz konsekwentnie realizującej swoją misję i strategię rozwoju.

Bibliografia:

- Andrzejewski, M. (2017). Jakie prawo jest potrzebne pedagogom? *Studia Edukacyjne*, 45, 107-121.
- Boguszewski, R. oprac. (2013). *O przestrzeganiu prawa i funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce*. Warszawa: CBOS.
- Cywiński, Z., s.v. (2014). *Kultura prawna*. W: A. Kojder, Z. Cywiński (red.), *Socjologia prawa. Główne problemy i postacie* (23). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Jadach, K. (2015). Pedagogika prawa w polskiej szkole. *Studia Edukacyjne*, 34, 19-44.
- Pękala, M., Zyzik, R. (2018). Społeczny obraz prawa. Opis obszaru badań i wyniki pilotażu. *Zeszyty prawnicze*, 18.4, 35-65.
- Rajewska de Mezer, J. (2018). Wiedza z zakresu zagadnień prawnych w pracy pracownika socjalnego. *Studia Edukacyjne*, 49, 353-372.
- Serwis Głównego Urzędu Statystycznego, <https://stat.gov.pl> (dostęp: 11.03.2024)
- Serwis Europejskiej Uczelni w Warszawie, <http://www.eu.edu.pl/pedagogika-prawa/> (dostęp: 25.03.2024).
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/nauka-dla-spoleczenstwa> (dostęp: 10.03.2024).

- Serwis Instytutu Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, <https://www.pedagogika.umk.pl/student/plany-studiow/> (dostęp: 28.03.2024).
- Stadniczeńko, S. L. (1995). *Zarys pedagogiki prawa. Wybrane zagadnienia prawne dla pedagogów*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Stadniczeńko, S. L., Zamelski, P. (2016). *Pedagogika prawa. Vade mecum! Pójdź ze mną!* Warszawa: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie.
- Stadniczeńko, S. L., Zamelski, P. (2020). *Pedagogika prawa. Pomoc w zrozumieniu prawa i sensu życia*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej w Warszawie.
- Woleński, J. (2017). Leon Petrażycki o prawie i moralności. *Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności* 2016/2017, 171-182.
- Zamelski, P. (2019). Pedagogika prawa: paternalizm normodawcy czy relatywizm normy? *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*, 32(3), 119-127.
- Ziemiński, Z., (1975). *Socjologia prawa jako nauka prawna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.